

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Збірник наукових праць
**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ**

**СЕРІЯ:
*ПСИХОЛОГІЯ***

**ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований У 1996 р.

Рівне -2004

ББК 74.20

0-59

УДК:37:371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. - 250 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості .

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор :

Хом'як Іван Миколайович - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Бех Іван Дмитрович - доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна - доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна - доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович - доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор (Національний університет "Острозька Академія");

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович - доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович - доктор педагогічних наук, професор (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович - кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 28.10.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 - 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966—7281—07—8.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

1. Забродин Ю.М. Психология личности и управление человеческими ресурсами. – М.: Финстатинформ, 2002. – 360с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий. – М., 2003. – 336с.
3. Идентичность: Хрестоматия/ сост. Л.Б.Шнейдер. – М.: Изд-во Моск. психолого-социального ин-та, 2003. – 272с.
4. Москаленко А.Т., Сержантов В.Ф. Смысл жизни и личность. – Новосибирск: "Наука", 1989. – 205с.
5. Райгородский Д.Я. Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: "Бахрах-М", 2003. – 672с.
6. Практическая психология/ Под ред. М.К.Тутушкиной. – С-Пб., 1998. – 336с.

УДК 371.261

О.В.Сардига

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ УЧНЯ У ПРОЦЕСІ ВИСТАВЛЕННЯ ОЦІНКИ

У статті розкривається проблема моральної самосвідомості як основа особистісного становлення у процесі виставлення оцінки.

Ключові слова: особистість, оцінка, об'єктивність, індивідуальний підхід.

Постановка проблеми

У діяльності вчителя, одним із головних завдань при досягненні головної мети школи - формування розвиненої, індивідуально-неповторної самобутньої особистості, є здійснення індивідуального підходу до учнів. Педагогічна психологія приділяє значної уваги питанням дослідження індивідуальних особливостей учнів, способів учбової діяльності та ін.

С.Д.Максименко, зазначає, що „Наведені дослідження, на жаль, констатують лише зміст індивідуальних особливостей учнів, не завжди висвітлюючи, як саме враховувати їх у практиці навчання” [5,53]. На сьогодні ця проблема залишається ще дуже далекою від її вирішення. Головна причина - невизначеність саме психологічних сутнісних засад індивідуального підходу в оцінюванні учнів та переважання житейської позиції: індивідуальний підхід вимагає ситуації індивідуального (сам на сам) спілкування з учнем.

Індивідуальні особливості школярів найбільшою мірою виявляються в ході їх звіту про свої знання. Саме в цей час учителю „необхідно помічати сильні й слабкі сторони в особистості кожного учня, в його сприйманні, пам'яті, мисленні й мові, в увазі і волі. Якщо учневі що-небудь не вдається, якщо він не виконує завдань як потрібно, вчитель намагається з'ясувати причини його відставання, характер його труднощів, недоліки в способах його роботи і в її організації, умови, в яких учень навчається вдома. Педагог вивчає також інтереси і схильності учня, його здібності й обдарування, турбуючись про розвиток і формування позитивних якостей кожного школяра” – це одна із важливих і складних проблем сучасної школи.

Проблема моральної самосвідомості як основа особистісного становлення у процесі виставлення оцінки учневі є і залишається актуальною.

Серед причини, що утруднюють вирішення даної проблеми є тлумачення індивідуального підходу як процесу врахування окремих психологічних особливостей учня в навчанні та у педагогічній взаємодії. Причому, термін „врахування” зустрічається буквально у всіх роботах, так чи інакше пов'язаних з проблемою, яка розглядається. Фактично, мова йде про загальноприйняту теоретичну позицію, яка, між тим, суперечить сутності розвиваючого навчання та уявленню про цілісність особистості в її розвитку. Як відомо, центральна теза розвиваючого навчання - це думка Л.С.Виготського про те, що „навчання має йти попереду розвитку, просуваючи його далі і викликаючи в ньому новоутворення” [2,310]. Якщо ж навчання лише враховує специфіку психічних структур, що склалися на даний момент - воно гальмує і руйнує розвиток особистості. Отже, якщо спиратися на теорію розвиваючого навчання, слід принципово змінити позицію і виходити з того, що сутність індивідуального підходу в оцінюванні учнів полягає не у врахуванні, а в розвитку індивідуальних особливостей учня.

Використовуючи індивідуальний підхід до учнів у процесі оцінки їх знань, учитель при цьому дотримується тільки одного принципу – об'єктивності. Об'єктивна оцінка є реальним відображенням кількості й якості засвоєних учнем знань і його вміння застосовувати їх на практиці. Правильно визначити її нелегко. Трапляється, за одну й ту ж відповідь педагога виставляють неоднакові оцінки. Оцінка знань, на відміну від величин, які піддаються абсолютно точному виміру і в процесі визначення яких виключається суб'єктивний підхід, не має математично обмежених критеріїв. Тому *мета* дослідження полягає у з'ясуванні впливу процесу виставлення оцінки на формування моральної самосвідомості дитини. Щоб оцінка максимально впливала на виховання учнів, потрібно дотримуватись індивідуального підходу до них в процесі її виставлення.

Такий підхід при оцінюванні знань виявляється в урахуванні індивідуальних особливостей дітей під час їх опитування, в способах постановки запитань, ставленні до учня, мотивації оцінки, оголошенні її результатів. Одну й ту ж саму оцінку школярі сприймають по-різному. Для сильних учнів, впевнених у своїх можливостях, немає потреби постійно підкреслювати їх успіхи, як для дітей, недостатньо сильних, невпевнених у своїх знаннях. Відзначення їх досягнень є важливим стимулом одержання кращих результатів у навчанні.

Індивідуальний підхід може проявлятися в постановці одних і тих же запитань: учневі, який добре

вчиться, вчитель ставить їх у будь – якому порядку, а учневі, якому важко вчитися, невпевненому у своїх знаннях, педагог ставить ці запитання у певній послідовності, а іноді розчленовує їх на частини, а також ставить навідні, додаткові запитання.

Важливою є необхідність визначення взаємозв'язку вікових та індивідуальних особливостей психічного розвитку учнів, оскільки успішність взаємодії вчителя й учнів не може не залежати від того стану розвитку, на якому знаходиться учень.

Таким чином, поєднання вікового та індивідуального факторів, дозволяє, по-перше, відмовитись від пасивної позиції взаємодії вчителя з учнями (суб'єкт –об'єкт) та розглядати педагогічне оцінювання як форму активної взаємодії (суб'єкт – суб'єкт) у навчальній діяльності як головної умови формування особистості молодшого школяра.

У процесі навчання педагог виховує учнів формами організаційної роботи, змістом навчального матеріалу, методами його викладу й рисами своєї особистості. Такі якості вчителя, як чесність, правдивість, принциповість, проявляються насамперед в об'єктивному оцінюванні знань. Нерідко бувають такі випадки, коли педагогу, незважаючи на додаткові й уточнюючі запитання, важко зробити вибір між двома сусідніми балами, щоб оцінка була максимально об'єктивною. І тут учитель у рамках абсолютної об'єктивності проявляє індивідуальний підхід до учнів в оцінці їх знань і навичок.

Об'єктивність оцінки знань школярів не виключає, а передбачає диференційований підхід до кожного з них у процесі її виставлення. Цей підхід має на меті врахування індивідуальних особливостей кожного учня і вимагає від учителя зважувати всі „за” і „проти” в тому випадку, коли він вагається між двома оцінками і приймає рішення поставити одну з них.

Запропонована 12- бальна система є дійсно актуальною, дозволяє подолати ряд недоліків, що існували раніше. Позитивними досягненнями є ретельно розроблена адаптація загальних показників як до окремих навчальних предметів, так і до основних видів діяльності учнів. Раніше специфіка оцінювання результатів навчання з урахуванням цих принципів аспектів була мало розроблена.

Більшість вчителів майстерно володіє методикою індивідуального підходу до учнів у процесі оцінювання їх знань. Як свідчить досвід передових учителів, оцінка відіграє істотну роль у вдосконаленні знань, умінь, навичок учнів у тих випадках, коли педагоги при її виставленні проявляють тактовність, враховують індивідуальні особливості учнів і у відповідності з ними здійснюють з ними здійснюють диференційований підхід до кожного з них, прагнуть до того, щоб оцінка була максимально об'єктивною. Лише при такому підході можна використати великі виховні можливості оцінки.

Таким чином, індивідуальний підхід до учнів у процесі виставлення оцінки у поєднанні з максимально можливою об'єктивністю створює оптимальні умови для їх успішного виховання. У шкільному житті трапляється багато непередбачених випадків, тому вчитель має виявляти кмітливість, винахідливість, діяти у відповідності з конкретною педагогічною ситуацією.

В.О.Сухомлинський вважав, що не можна ставити незадовільну оцінку, якщо учень з тих чи інших причин не зміг оволодіти знаннями. „Справжня педагогічна мудрість полягає в тому, щоб постійно одухотворюючи дитину бажанням бути хорошою, ніколи не ставити їй „двійки”. Досвідчені вчителі так і роблять: якщо учень ще не зміг впоратись з роботою, не ставлять йому ніякої оцінки”. [6,466]

Не ставлять тому, що розуміють, якої шкоди справі виховання дитини завдає двійка, якої можна було б уникнути. Вона насамперед підриває у неї віру в свої інтелектуальні можливості, навіює їй думку про неповноцінність, руйнує мрію про майбутнє, про життєву перспективу. Почуття розчарування і пригніченості негативно позначаються на свій розумовій діяльності школяра. Тому ніколи не варто поспішати з виставленням незадовільної оцінки.

„Пам'ятайте, що радість успіху, - писав В.О.Сухомлинський, - це могутня емоційна сила, від якої залежить бажання дитини бути хорошою. Турбуйтеся про те, щоб ця внутрішня сила дитини ніколи не вичерпувалась. Якщо її немає, не допоможуть ніякі педагогічні хитрощі”[6,456]

Досвід грузинських педагогів, нагромаджений під керівництвом відомого вченого Ш.А. Амонашвілі, повністю підтвердив мудрі поради В.О.Сухомлинського.

Видатний педагог радив „взагалі не ставити ніяких оцінок, якщо ви бачите, що знання в учнів туманні. Коли в їх уявленні про речі та явища, які вивчаються, є якісь неточності”[6,434]. Ця порада впливає з глибокого знання душі дитини, є науково обґрунтованою. Відомо, що діти не в один і той же час свого життя починають ходити й говорити, мають різні розумові здібності, неоднаковими темпами засвоюють навчальний матеріал. І якщо в процесі навчання учень в силу різних обставин не може в даний момент засвоїти певний навчальний матеріал, то найбільш важким і несправедливим покаранням для нього є незадовільна оцінка.

Академік Ю.К. Бабанський писав про деякі найбільш типові помилки й недоліки в діяльності вчителів. Насамперед, зазначав він, можна назвати помилковою орієнтацію деяких педагогів на надмірне підвищення ролі вимог у вихованні, ролі незадовільних оцінок як засобу активізації навчання і формування відповідального ставлення школярів до навчання. Видатний учений підкреслював, що перебільшення ролі покарання двійкою призводить нерідко до негативних наслідків, формує у частини школярів небажання активно вчитися, створює бар'єр між учнями і вчителем. Учні перестають звертатися до такого вчителя із запитаннями, відчуваючи труднощі у навчанні, приховують нерозуміння навчального матеріалу, вдаються до використання шпаргалок.

Варто відзначити, що генетичний аналіз дозволяє встановити в кожному віковому періоді змістовні „одиниці”, які мають стати для вчителя предметом реалізації індивідуального підходу в оцінюванні.

Навчання в школі є не лише окремим і самоцінним періодом дитинства, а й підготовчим до наступних періодів. Враховуючи цю особливість можна виділити найсуттєвіші цілісні психологічні показники („одиниці”), які, з одного боку, мають бути основними психологічними індикаторами „проходження” дитиною цього періоду, а з іншого - предметом індивідуального підходу в оцінюванні учнів, тобто предметом спеціального розвитку. Цими одиницями є:

- міра суб'єктності учіння (тобто те, наскільки учень є суб'єктом учбової діяльності - свідомим, відповідальним, самостійним її виконавцем);
- розвиток способів учіння;
- особистісні переживання, пов'язані з успішністю виконання завдань вчителя.

Ці одиниці містять в собі в специфічному вигляді всю сукупність психічних проявів дитини. З іншого боку, в них зосереджено минуле, сучасне і майбутнє особистості. Істотним показником є ступінь суб'єктності учбової діяльності, оскільки з цим, в широкому смислі, взагалі пов'язаний майбутній спосіб існування людини як суб'єкта діяльності.

Крім цього при оцінюванні учнів необхідно враховувати особливості характеру, темпераменту, когнітивні стилі школярів, що відіграють дуже важливу роль в процесах педагогічної комунікації, взаємодії та прорахуванні „зони найближчого розвитку”. Тому вчитель як суб'єкт педагогічної комунікації на різних вікових етапах повинен здійснювати розвиток тих параметрів-одиниць, що виявлені для учбової діяльності школярів, але через індивідуальний підхід в оцінюванні з метою формування в учнів індивідуальної специфіки почуття дорослості, розвитку самосвідомості як центральної структури підростаючої особистості.

Висновки

Учитель при оцінюванні знань, умінь і навичок має враховувати стан і можливості школяра у даний момент. Недоцільно викликати учня відповідати тоді, коли він перебуває в пригніченому або збудженому стані і не може відповідати в міру своїх сил і можливостей. Дотримання цієї вимоги дає вчителям можливість запобігти виставленню незаслужених двійок, які не являють об'єктивного відображення розумових можливостей дітей і стану засвоєння ними знань, а є фіксацією тимчасових несприятливих обставин. Чим ретельніше педагоги будуть дотримуватися цієї вимоги, тим менше буде занижених оцінок, які є причиною переживань, душевних травм учнів. Враховуючи важливість оцінювання знань, умінь і навичок учнів і вплив оцінки на самосвідомість, слід дотримуватись таких вимог: об'єктивність; систематичність; диференційованість; гласність; доброзичливість.

У процесі навчання, зокрема, під час оцінювання вчителю важливо виявити доброзичливість, вимогливість поєднувати з індивідуальним підходом, а нормативний спосіб оцінювання – із особистісним.

Таке розуміння співвідношення вікового і індивідуального дуже цінне для здійснення педагогічної оцінки у навчанні. Вона визначає формування психічних структур, які виступають предметом педагогічного впливу у навчальній діяльності школяра, яка є для нього провідною. Застосування вікових принципів у педагогічному оцінюванні формує також генетичний погляд на психічні структури особистості, що розвивається. Вони не існують як стаціонарні і незмінні, а мають своє минуле, справжнє і майбутнє. При цьому, і в минулому, і в майбутньому, ці структури розвивалися (і розвиватимуться) за специфічними законами, які мають бути дійсним підґрунтям індивідуального підходу. Мова йде про те, що здійснення індивідуального підходу у педагогічній оцінці можливе лише з використанням положень і закономірностей генетичної психології розроблених школою С.Д.Максименка [5, 58].

Правильне оцінювання знань, умінь і навичок учнів сприяє формуванню у кожного з них відповідальності не лише перед собою, але й перед іншими людьми, перед людською спільністю і має супроводжуватися глибокою повагою до дитини як повноцінного громадянина. Лише при такій умові воно сприятиме усвідомленню кожним учнем сутності своїх дій відповідно до моральних норм у суспільстві.

Література

1. Бабанський Ю.К. Оптимизация процесса обучения.- М, 1977,с. 150
2. Выготский Л.С. Вопросы детской (возрастной) психологии. - Собр. соч., Т.4. - М.: Педагогика. - С.243-403.
3. Данилов М. А., Есипов Б.П. Дидактика. – М,1957, с. 354
4. Калініченко Н.І. Шлях до дитячих сердець \Укрїнська мова і література в школі. - 1982. - № 1.-с. 64-65
5. Максименко С.Д. Індивідуальний підхід до учнів у процесі навчання . – психологічна наука, вчитель, учень. За ред. В.І.Войтка. - К.: Радянська школа, 1979. - С.44-64.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – т.2 с.466
7. Шевченко Л.Я. Працювати щохвилини \Укрїнська мова і література в школі. – 1979.- № 2.- с. 89.

Резюме

В статті раскрыто проблему морального самосознання как основы личностного становления в процессе выставления оценки ученику.

Summary

In the article the problem of moral consciousness opens up as bases of the personality becoming in the process of exposure of estimation.

УДК 37.015.3

Н.М. Севастьянович

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Стаття висвітлює наукові пошуки щодо проблеми впровадження системного періоду до вивчення особистості та її самосвідомості.

Ключові слова: системний підхід, методологічний принцип.

Постановка проблеми

У всі часи людину приваблювала одна з найбільших загадок природи – вона сама. Практично протягом усього існування людства філософи і вчені намагалися розширити власну уяву про сутність людської природи – про таємниці її особистості. Натомість окремі її феномени так і залишаються непізнаними. До таких відноситься сфера самосвідомого і безсвідомого прояву особистості.

Самосвідомість є однією із найбільш суперечливих якостей у структурі особистості, оскільки може зумовлювати як стабілізацію особистості, так і дезорганізацію. Системний підхід до проблеми особистості передбачає розгляд причинних і часових зв'язків між елементами, що входять у генезис і функціонування основних механізмів, а також попередній аналіз цих елементів і експериментальна перевірка кожного з них. Поняття системності пов'язано з поняттям цілісності, живої органічної єдності, що має тенденцію до саморозвитку і самоповнення себе новими компонентами. Звернення автора до дослідження самосвідомості особистості зумовлено тим, що даний феномен довгий час не був самодостатнім пріоритетним об'єктом дослідження в українській психологічній школі. Тому завдання цієї роботи можна сформулювати як вивчення можливості інтерпретації уже існуючих класичних, вітчизняних і інших концепцій особистості, її самосвідомості у відповідності до наукових позицій, почасти з позицій системного підходу.

Системний підхід до вивчення формування особистості, її структури, механізмів формування самосвідомості застосовували такі вчені як К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, Б.Ф.Ломов, а також вітчизняні вчені - Г.С.Костюк, Л.Ф.Бурлачук, С.Д.Максименко, М.Й.Боришевський, В.О.Татенко, Ю.М.Швалб. Так Ю.М.Швалб вказує на те, що після тривалої перерви тема свідомості знову почала займати центральне місце серед найбільш гострих і дискусійних проблем психології. З'явилися не тільки принципово нові теоретичні і методологічні схеми аналізу і опису свідомості як загальнопсихологічного предмету, але й часткові форми свідомості стали предметом спеціальних досліджень (екологічна свідомість, політична свідомість, професійна свідомість тощо) [6, 22].

Описати будь-яке, у тому числі й психологічного явища в термінах системного підходу передбачає отримання відповідей на питання про склад об'єкту (компонентний підхід), функції об'єкту (функціональний підхід), його структуру (структурний підхід). Система визначається складом, структурою і функцією, тому системний підхід передбачає об'єднання зазначених частин часткових підходів. Крім цього, принцип системного аналізу потребує виокремлення системоутворюючої ознаки особистості.

В загальному вигляді під системним підходом розуміється методологічний напрямок, що розробляє засоби пізнання і конструювання складно організованих об'єктів. Історично цей підхід протистойть механістичній методології, орієнтованій на вивчення окремих, за звичай, незмінних елементів дійсності. На відміну від механізму (машини), а саме – зовнішнього з'єднання частин, система являє собою якісну єдність, сукупність, що має інтегральні властивості. У 60-70 роках внаслідок екстенсивного розвитку психології склалася така ситуація, за якої предмет психології подрібнювався на більш дрібні частини, кожна з яких надіялася власним статусом.

Однією з таких галузей психології індивідуальна психологія. Головні завдання індивідуальної психології полягають у тому, щоб пізнати внутрішні особливості того чи іншого індивіда, пізнати не тільки як він мислить, відчуває і діє, а й те як він буде відчувати, мислити і діяти у тому чи іншому випадку, що є свідченням проявів самосвідомості.

Така ситуація утруднювала і навіть робила неможливим порівняння результатів, що були отримані різними способами і у різних понятійних контекстах. Виникла проблема когерентності (пов'язання) психологічної науки і можливості реконструкції різноманітного знання в цілісну картину психологічних явищ. Версія системного підходу, яку запропонував Б.Ф.Ломов спирається на матеріал психологічної науки і містить у собі ряд принципів інновацій. Їх найбільш суттєвими джерелами є:

1. Філософсько-методологічні розробки принципу системності, що розробив В.П.Кузьмін.
2. Принцип детермінізму і механізм „аналізу через синтез”, запропонований С.Л. Рубінштейном.
3. Уява про системну організацію психічних процесів і функцій людини, а також принципи комплексності досліджень, сформульовані Б.Г.Ананьєвим.
4. Теорія функціональної системи П.К.Анохіна.
5. Концепція властивостей нервової системи, запропонована Б.М.Тепловим і В.Д.Небиліциним [3, с.11].

По суті, Б.Ф.Ломов об'єднав системні ідеї і доробки, що були розрізнені по різних галузях психології і суміжних з нею дисциплін, а сам принцип системності застосовував у якості стрижневого інструменту

ЗМІСТ

Передмова	3
Булах І.С. Відповідальність як інтегративний компонент моральної самосвідомості підлітка	4
Воробійов А.М. Проблема самореалізації особистості як соціального явища в системі „суспільство-індивід”	9
Карпенко З.С. Аксіогенетичні етапи становлення Я-концепції	12
Ложкін Г.В., Воляннюк Н.Ю. Структурно-змістовні характеристики професійної самосвідомості тренера-викладача	14
Носков В.И. Самосознание как детерминанта поведения личности	19
Павелків Р.В. Особистісна норма як структурний компонент моральної свідомості та самосвідомості	23
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Детермінація моральної поведінки дітей когнітивно-мотиваційними змінами моральної свідомості	26
Бігунова С.А. Культурологічно орієнтоване навчання як детермінанта розвитку самосвідомості особистості	30
Боровець О. Вплив колективістської та індивідуалістської спрямованості на самосвідомість підлітків	33
Бордюк В.М. Механізми самооцінки старшокласників у контексті процесу їх науково-дослідницької діяльності	36
Бреусенко-Кузнєцов О.А. Екзистенціальний аспект проблеми ціннісного виховання засуджених	38
Вронська В.М. Значення педагогічних інновацій для морального розвитку та самосвідомості учнів	42
Главінська О.Д. Детермінований вплив соціальних інститутів на формування самосвідомості молодшого школяра	43
Горбань Г.О. Структура формування професійної самосвідомості	46
Григорчук І.С. Волевиявлення як чинник морального становлення у світлі християнської духовної традиції	48
Дєдова Т.В. Часові детермінанти феномену сновидінь індивіда у циркадіанному періоді	51
Дружиніна І.А. Проблема становлення самосвідомості в процесі формування гармонійно розвиненої особистості студентів-психологів	54
Завацька Н.Є. Місце самосвідомості особистості в процесі соціально-психологічної адаптації	56
Залужна А.Є. Деструктивний вплив „масовизації” на моральну самосвідомість особистості (етнопсихологічний екскурс)	60
Іваник Г.С. Про деякі підходи до експериментального вивчення позитивного мислення старшокласників у парадигмі цілісності самосвідомості	64
Івашкевич Е.З. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості засобами літератури	68
Квашук О.В. Телебачення як чинник формування моральної свідомості школярів	72
Кіт Н.В. Виховання національної свідомості молодших школярів	75
Климчик Т.В. Формування моральних цінностей старшокласників в умовах дитячого хорового колективу	78
Клочек Л.В. Роль процесів ідентифікації і відособлення у формуванні самосвідомості у підлітковому і ранньому юнацькому віці	81
Когутяк Н.М. Самоусвідомлення автентичності в контексті духовно-морального розвитку особистості	83
Козерацька Н.М. Моральна самосвідомість та її показники у студентів-першокурсників технічного вузу	85
Комаровська В.Л. Особливості економічної самосвідомості суб'єктів соціального простору	87
Корчакова Н.В. Презентація образу Я в інтернет-комунікації як психологічна проблема	90
Косарева О.І. Вплив дитячо-батьківських взаємин на формування самосвідомості дошкільника	94

Красновський В.М. Архитектура самосознания в опыте социального пространства подростка	98
Красновський В.М. Розвиток толерантних взаємовідносин підлітків в умовах соціального відчуження	104
Крошка О.І. Проблема усвідомлення індивідуально-психологічних властивостей як умова самовизначення старшокласників.....	110
Кулагіна Л.М. Особливості діагностики готовності особистості підлітка до здійснення морального вибору	113
Кулаков Р.С. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці	117
Литвин-Кіндратюк С.Д. Соціально-історичні контури соматичного самовизначення суб'єкта харчової активності	121
Мельник О.В. Психолого-педагогічне проектування профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	124
Михальчук Н.О. Смыслоутворення особистості як психологічна проблема	128
Михальчук Ю.О. Аналіз психологічного змісту поняття етнічної самосвідомості у сучасній науці ...	131
Моначин І.Л. Протистояння як фактор особистісного самостворення.....	135
Новотна М.А. Психологічні особливості самосвідомості підлітка в сучасному правовому полі	137
Одолінський В.Г. Проблемне поле майбутнього у свідомості старшокласників	140
Павелків В.Р. Ситуативний фактор агресивності у самосвідомості підлітка.....	145
Павелків О.М. Психологічні особливості та умови професійного самовизначення старшокласників у процесі вивчення курсу шкільної математики.....	148
Пальчевський С.С. Акмеологічні основи технологізації самовизначення особистості у процесі її підготовки до творчої професійної діяльності.....	152
Петренко В.В. Виховання національної самосвідомості особистості в процесі вивчення української народної пісні	156
Петренко О.Б. Проблема становлення гендерної самосвідомості особистості: теоретичний аспект ...	159
Потапчук Є.М. Збереження психічного здоров'я особистості як соціально-психологічна проблема ...	164
Прохоров Б.І. Творча уява як чинник саморозвитку дитини-дошкільника	164
Рашковська І.В. Образ ідеального „Я” в структурі моральної самосвідомості підлітка	168
Рудюк О.В. Ідентифікаційні структури особистості в контексті аналізу концепту самосвідомості	170
Сардига О.В. Індивідуальний підхід до учня у процесі виставлення оцінки	172
Севастьянович Н.М. Системний підхід до вивчення особистості	175
Сіранчук Н.М. Розвиток моральної самосвідомості у дітей та підлітків	178
Смалько М.Ф. Формування Я-концепції як важливий фактор самоусвідомлення обдарованої особистості.....	182
Смольська Л.М. Подвійна природа щастя в особистісному вимірі.....	186
Софіянчук З.С. Вплив статевих відмінностей на розвиток соціального інтелекту дошкільників	189
Співак Л.М., Романова О.В. Проблема співвідношення між поняттями „Я-концепція” та „Я-образ” особистості у психології	193
Ставицька О.Г. Паралінгвістичні засоби мовлення вчителя та усвідомлення моральних вимог вихованцями	198
Сторож О.В. Аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення і розвитку самосвідомості особистості	202
Суслова Н.В. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку самосвідомості.....	207
Тимощук Н.С. Формування самосвідомості старшокласників у процесі особистісно орієнтованого виховання	209
Ткач Т.В. Діалектика інтересів особистості і суспільства в системі безперервної освіти	212
Ткачук Т.Л. Особистісні новоутворення як умова лібералізації моральних цінностей підлітків.....	216
Уличний І.Л. Формування потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників у теорії і практиці шкільної профорієнтації	219

Філоненко М.М. Екологічна самосвідомість як основа особистісного становлення.....	223
Шевчук О.А. Роль системної валеологічної настанови у формуванні гендерних стереотипів серед підлітків	225
Шугай М.М. Психологічний аналіз генези національної самосвідомості особистості	232
Юрченко В.М. Духовна природа людської свідомості та підсвідомості	235
Яцюк Н.О. Формування моральної рефлексії молодших школярів у навчально-виховному процесі	237
Відомості про авторів	245

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І
ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

СЕРІЯ:

Психологія

*ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ*

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Суходольський В.І., Галабурда О.П.

Здано до набору 01.11.2004 р. Підписано до друку 3.11.2004 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк

різографічний. ум друк. арк. 27,96. Обл. вид. арк. 2,8,38. Замовлення №• 17/1. Тираж 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний: гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного
університету 33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12,
тел. 26-48-83

0-59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненською державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. — 250 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20